

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЧИННИК ПІДНЕСЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ-НЕФІЛОЛОГІВ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ВНЗ

Г.П. Бондаренко

У статті розглядається фахова мовно/мовленнєва підготовка студентів негуманітарного напрямку освіти як ефективний чинник піднесення національної самосвідомості студентів технічних спеціальностей під час навчання у ВНЗ; визначаються складові національної самосвідомості особистості; подаються способи посилення виховного потенціалу навчальних занять з української мови для студентів-нефілологів.

В статье рассматривается профессиональная языково/речевая подготовка студентов негуманитарного направления образования как эффективный фактор стимулирования национального самосознания студентов технических специальностей во время обучения в вузе; определяются составляющие национального самосознания личности; приводятся способы усиления влияния воспитательного потенциала учебных занятий по украинскому языку для студентов-нефилологов.

Постановка проблеми в загальному виді її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасність ставить перед національною освітою нагальну вимогу створити всі ідеологічні й економічні умови та передумови, дидактичну систему й ефективні методики виховання молоді (насамперед студентської – фахівців, які в найближчому майбутньому займуть провідну роль у виробничо-економічному й соціально-політичному житті країни) з тим, щоб сформувати покоління українців, здатних за неминучої

глобалізації до прогресивного національного поступу. У зв'язку з цим зростає роль формування національної свідомості й самосвідомості майбутніх фахівців у кількох аспектах: „як творців соціуму й соціальних систем, що творяться й розвиваються інтелектом особистостей; як носіїв культурно-історичної пам'яті етносу, що надає перспективу розвитку нації; як громадян, що формують і забезпечують існування держави” [6, 2].

Виховати таку глибоку й багатогранну особистість, на думку видатного психолінгвіста О.Леонтьєва, не можна без ґрунтовної мовної (національномовної!) підготовки, оскільки між мовою й особистісними якостями людини існує тісний зв'язок: „... мова є передусім мовою особистості” [5, 282]. Крім того, як стверджував відомий лінгводидакт Л. Скуратівський, плекання національної самосвідомості є основою мовленнєвого розвитку особистості, оскільки „вироблення в учнів психологічних установок на самовдосконалення, націленість на вищі етичні й естетичні цінності, відповідальне ставлення до життя сприяють формуванню й вищих потреб, ... різнобічному особистісному розвитку, що створює необхідні умови для вдосконалення чотирьох видів мовленнєвої діяльності” [8, 7]. Тож мовна підготовка студентів-нефілологів у ВНЗ насамперед має бути спрямована на формування такої людини, на яку є замовлення суспільства, – освіченої, творчої особистості, яка усвідомлює свій інтелектуальний та культурний потенціал як найвищі цінності нації, вільно користується державною мовою в усіх сферах життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор

Сучасні мовознавці, дидакти, лінгводидакти й лінгвокультурологи (Ф. Бацевич, Н. Голуб, С. Єрмоленко, Ю. Караулов, В. Карасик, Л. Мацько, М. Пентиліук, Л. Струганець Т. Симоненко Л. Токар та ін.) особливого значення надають дослідженню виховного потенціалу мовної освіти, здатності навчальних занять з мови завдяки доцільно дібраному дидактичному наповненню ефективно впливати на формування не лише громадянської, а й національної самосвідомості: любові до національних цінностей (мови, культури), свого народу; усвідомлення себе громадянином української держави, суб'єктом історичного процесу відродження нації, що сприяє утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю.

Зокрема, наголошують на тому, що першочергове завдання формування національної свідомості в українців і представників інших етносів в Україні викликане потребою консолідації нації, яка протягом тривалої історії була розірвана й денаціоналізована, а також відмова від почуття меншовартості, оскільки це почуття призводить до втрати історичної пам'яті, ознак національно-культурної гордості, національної мови, до втрати багатьох цінностей, які визначають обличчя нації, що загрожує не лише нашій державній незалежності, а й нашому існуванню як нації.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття

Віддаючи належне необхідності піднесення національної самосвідомості молоді, дидакти з проблем шкільної освіти (Н. Бондаренко, М. Вашуленко, М. Пентилюк, Л. Плетньова, Л. Скуратівський, Г. Шелехова) цьому питанню приділяють значну увагу. Передусім ними визначено складові національної самосвідомості особистості, а саме: любов до рідної землі й свого народу; патріотизм і готовність захищати українську державу; досконале володіння державною мовою; духовна культура; повага до Конституції, законодавства й державної символіки України; художньо-естетична вихованість; повага до батьків, культури та історичних традицій і звичаїв свого народу; бажання працювати задля розквіту держави; культура міжособистісного спілкування; морально-етична культура; політична, правова, фізична та екологічна культура; громадянська відповідальність; сформоване почуття гідності й гордості за свою Батьківщину.

Нормативними документами [1; 3; 4], що регламентують пріоритети мовної освіти школярів, окреслено шляхи формування національної самосвідомості у процесі засвоєння української мови. Наголошується, що виховні можливості курсу забезпечуються наявністю в ньому загальних відомостей про українську мову, її розвиток, значення в житті суспільства, місце серед інших мов світу, зокрема серед слов'янських.

У змісті мовного матеріалу має бути посилений національний аспект: ідеться передусім про використання на уроках української мови елементів українознавства, пов'язаних з історією, культурою, звичаями й побутом українського народу тощо.

На жаль, систематичне й усебічне формування найкращих особистісних якостей у тому числі й самосвідомості переривається, коли школярі вступають до ВНЗ, насамперед на технічні спеціальності. Мовно/мовленнєва підготовка студентів-нефілологів розглядається переважно як складова професійної компетенції і зовсім лишаються поза увагою можливості виховного впливу мовної освіти. Через це у свідомості студентів утверджується думка про професіоналізм, компетентність як про головне і найбільш важливе в житті й діяльності людини, а духовно-моральні цінності найчастіше залишаються поза увагою. Внаслідок цього збільшується розрив між професійною підготовкою фахівців і їхніми моральними якостями.

На нашу думку, проблему формування національної самосвідомості не можна вирішити миттєво (лише під час навчання в середній школі), вона вимагає тривалих і терплячих зусиль. Таким чином, актуальним залишається пошук способів раціонального поєднання фахової мовної освіти й виховання відповідного ставлення до культурно-історичних надбань свого народу (і надто мови!) під час формування професійної комунікативної компетенції студентів-нефілологів ВНЗ України.

Формування цілей статті (постановка завдання)

Метою нашої статті є обґрунтування необхідності посилення виховного потенціалу фахової мовно/мовленнєвої підготовки студентів негуманітарного напрямку освіти як ефективного чинника піднесення національної самосвідомості студентів-нефілологів під час навчання у ВНЗ.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів

Для того щоб студенти нефілологічних спеціальностей зрозуміли необхідність власного індивідуального розвитку, усвідомили необхідність виховувати в собі найкращі моральні якості, відчули повагу до нашої держави та її мови, викладачі курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” повинні сприяти формуванню не лише високої професійної комунікативної компетенції, а й формуванню у студентів національної самосвідомості.

Розглянемо сутність понять „самосвідомість” і „національна самосвідомість”.

Самосвідомість має соціальну природу, але наявність її в особистості констатується тільки тоді, коли свідомість особистості проявляється в її ставленні до соціальних цінностей і до самої себе. Філософський енциклопедичний словник надає таке визначення: „Самосвідомість – це усвідомлення, оцінка людиною своїх знань, морального складу та інтересів, ідеалів і мотивів, цілісної самооцінки...” [9, 432].

У самосвідомості людини найголовнішою складовою є її ціннісні орієнтації. Саме вони є найважливішим елементом у внутрішній структурі особистості, оскільки розвинуті ціннісні орієнтації – це основа соціальної зрілості. Саме ціннісні орієнтації є мірою гармонії між зовнішнім і внутрішнім світом людини, що обумовлює зв'язок між свідомістю й самосвідомістю.

Найвищим рівнем і способом становлення особистості є національне самовизначення, базовою рисою якого є усвідомлення національної ідеї, досягнення індивідом своєї належності до певної національної спільноти. „Національна самоідентифікація особистості веде до формування вивіренних досвідом багатьох поколінь психологічних засад людського ества, до освоєння універсальних загальнонаціональних значень, зафіксованих, зокрема, у національній мові. Вона реалізується в дійовій причетності до життя свого етносу, рідного народу, його культури і віри” [2, 4].

Отже, національна самосвідомість – це не що інше, як усвідомлення людиною своєї національної приналежності, яке включає в себе уявлення, знання про історичне минуле й сьогодення нації, її матеріальну й духовну культуру, мову, традиції. До поняття національної самосвідомості входять також усвідомлення ролі своєї національної спільноти, її культури серед інших національних утворень і місця свого народу у світовому процесі.

Сформованість національної самосвідомості має важливе значення, оскільки передусім стимулює самовіддану працю на благо Батьківщини – України. У студентів з національною самосвідомістю вироблюються стійкі мотиви приносити користь народу, нації. У них підвищується громадянська відповідальність за свої вчинки, а також одночасно виховується і справжня любов до інших народів, повага до їхніх культур.

„Пробудження національної самосвідомості сприяє стимулюванню духовної енергії населення, сплеску таких емоційно-психологічних рушіїв національного прогресу, які не можуть бути замінені меркантильними розрахунками, зростанню патріотизму й готовності працювати задля поліпшення життя всієї нації” [7, 186].

Національна свідомість формується всіма засобами історії, культури, мистецтва, народними традиціями і звичаями тощо. Проте надійним фундаментом, на якому успішно формується національна свідомість українців, є рідна мова – „найважливіша ознака національності, що стала найповнішим і найдостовірнішим літописом усього багатовікового духовного життя українського народу, відобразила історію, зберегла результати діяльності кожного покоління людей, надбане протягом віків духовне багатство українського народу” [7, 285].

У цьому плані виховні можливості курсу „Українська мова (за професійним спрямуванням)” досить широкі, оскільки Закон про мови в Україні, Конституція зобов'язують осіб з вищою освітою володіти державною мовою в обсязі, необхідному для виконання службових обов'язків. Формування такого фахівця дедалі більше пов'язується з глибиною опанування державною мовою як на писемному, так і на усному рівнях. З огляду на це проблема піднесення рівня мовної грамотності студентів нефілологічного напрямку освіти, культури їхнього професійного мовлення в загальнонаціональному вимірі набуває особливої актуальності й вимагає пошуку нових підходів до надання мовної освіти майбутнім фахівцям із різних галузей народного господарства. Адже вміння спілкуватися мовою професії підвищує ефективність праці, дає змогу краще орієнтуватися не тільки на виробництві, а й у безпосередніх ділових контактах із колегами, полегшує процес засвоєння знань та реалізації їх у майбутній фаховій діяльності, сприяє вихованню духовно багатого, професійно підготовленого покоління. Інакше кажучи, забезпечує формування таких складових національної самосвідомості, як досконале володіння державною мовою, культура міжособистісного спілкування, бажання працювати задля розквіту держави, що дають змогу не відчувати майбутньому спеціалістові мовленнєвого дискомфорту, роздратування від необхідності навіть у російськомовному середовищі послуговуватися українською мовою, не перейматися мовним питанням, а, навпаки, бути толерантним

до носіїв інших мов і культур, зосередитися на високопрофесійному виконанні своїх посадових обов'язків.

З цією метою основна увага на заняттях з української мови у ВНЗ приділяється формуванню професійної мовнокомунікативної компетенції, яка передбачає:

- глибокі професійні знання й оволодіння понятійно-категоріальним апаратом певної професійної сфери та відповідною системою термінів;
- вміле використання мовних стилів і жанрів відповідно до місця часу, обставин, статусно-рольових характеристик партнера;
- знання етикетних формул і вміння ними користуватися в професійному спілкуванні;
- ознайомлення студентів з мовним законодавством України, нормами української літературної мови (орфографічними, пунктуаційними, лексичними, морфологічними, синтаксичними, стилістичними) у професійному спілкуванні, правилами складання професійних документів, фаховими термінами, професіоналізмами, номенклатурними назвами;
- опанування студентами основ науково-технічного перекладу;
- вироблення навичок комунікативно виправданого використання засобів мови в різних життєвих ситуаціях, дотримання вимог етикету в професійному спілкуванні, контролю над власним мовленням (правильністю, виразністю, логічністю тощо).

Щоб досягти поставлених завдань, основна увага на заняттях зосереджується на різних видах словникової роботи, що має на меті збагатити лексичний запас студентів фаховою термінологічною лексикою, навчити вільно орієнтуватися у словниковому запасі української мови, правильно використовувати його залежно від сфери спілкування.

Під час опрацювання термінологічної та інших груп лексики звертається увага на правопис, вимову й стилістичні функції аналізованих слів, що сприяє підвищенню загальномовної і фахової мовної культури майбутніх спеціалістів, удосконалюються навички роботи з Українським правописом, лінгвістичними й термінологічними словниками, довідниками, необхідними для забезпечення високої культури писемного й усного спілкування українською мовою у професійній сфері.

На нашу думку, виховний потенціал навчальних занять з української мови для нефілологів значно підвищиться, якщо розширити межі поняття „професійна компетенція” і поряд з посиленою термінологічною роботою приділяти увагу й плеканню почуття гордості й гідності за свою Батьківщину та морально-етичної культури особистості. З цією метою слід добирати дидактичний матеріал не лише насичений термінологією відповідного фаху, а насамперед виразного інформативно-виховного спрямування. Такий, у якому б повідомлялося про всесвітньо відомі досягнення українських учених у певній галузі науково-професійної діяльності.

Наприклад, значно посилить почуття гордості й гідності студентів-економістів за свою Батьківщину, стимулюватиме їхнє прагнення стати гідними послідовниками, зробити свій внесок у розвиток економічної думки опрацювання дидактичного матеріалу, присвяченого життю й діяльності відомого українського економіста кінця XIX початку XX століття, першого економіста Східної Європи, теорії якого визнали західні вчені, М.І. Туган-Барановського, який запропонував основи антикризового регулювання економіки, випередивши відому на весь світ кейнсіанську теорію. Цей же матеріал дасть змогу провести роботу й над формуванням морально-етичних якостей особистості, зокрема, відданості своїй справі, самовідданості праці на благо держави, патріотизму, непідкупності. Будучи міністром фінансів Центральної Ради, відчуваючи невідворотну загибель молодій українській державі, М.І. Туган-Барановський не повабився на заманливі пропозиції західних держав, які гарантували визнання й забезпечене, безтурботне життя. Він до кінця залишився вірним сином своєї Батьківщини, навіть знехтував власним здоров'ям, докладаючи зусиль для подовження існування УНР.

Крім того, вмиле поєднання такого текстового наповнення й відповідних навчальних завдань передусім комунікативного спрямування (діалог, дискусія, обговорення) сприятиме удосконаленню культури міжособистісного спілкування як однієї з ознак сформованості національної самосвідомості. Зокрема, забезпечить вироблення вмінь чітко аргументувати свою думку; вибудовувати розмову за конкретними цілями; адекватно реагувати на позицію співрозмовника; пристосовуватися до змін, які зазвичай виникають під час бесіди й стосуються її напрямку, стилю та основних акцентів, тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі

Такий підхід до викладання української мови у вищих навчальних закладах дасть змогу не тільки забезпечити підготовку кваліфікованих, грамотних спеціалістів (оскільки завдяки мові студент оволодіває обраним фахом), а й висококультурних, національно свідомих членів нашого суспільства.

Отже, організація мовної освіти в сучасних умовах потребує значно більшої уваги, перебудови курсів шляхом посилення їхнього виховного потенціалу, наповнення дидактичними матеріалами й завданнями, які сприятимуть формуванню інтелектуальної, інтелігентної, національно свідомої та духовно багатой особистості.

Література

1. Виховна робота в закладах України: Збірник нормативних документів та методичних рекомендацій (випуск 11). – К.: МО України; ІЗМН, 1998. – 355 с.
2. Голуб Н., Проценко Л. Формування духовних цінностей особистості в роботі на соціокультурною темою „Народні обереги” // Українська мова та література в школі. – 2008. – № 7-8. – С. 2-6.
3. Державна національна програма «Освіта»: Україна ХХІ століття. – К.: Райдуга, 1994. – 61 с.
4. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Дивослово. – 2002. – № 8. – С. 59-65.
5. Леонтьев А. Психолінгвістика и личность // Основы психолінгвістики. – Москва; Санкт-Петербург, 2003. – 460 с.
6. Мацько Л. Аспекти мовної особистості у перспекції педагогічного дискурсу // Дивослово. – 2006. – № 7. – С. 2-4.
7. Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХ ст. / Авт. кол.: В. Литвин, В. Андрущенко, С. Довгий та ін. – К.: Навч. книга, 2003. – Кн. 3: Модернізація освіти. – Розд. 4. – 382 с.
8. Скуратівський Л. Питання духовності як філософська й методична проблема // Українська мова та література в школі. – 2004. – № 5. – С. 5-7.
9. Философский энциклопедический словарь. – М.: Советская энциклопедия, 1983. – 840 с.

Бондаренко Галина Петрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Луганськ)

Рецензент – доктор педагогічних наук, професор Борисов В.В.